

YU ISSN-0352-5724/UDK 801(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XLVIII/1–2

НОВИ САД
2005

СИНТАКСА ГЛАГОЛА*

Глаголски облици, они тзв. лични, представљају обавезне конституенте реченице. Они — сами или у конструкцији са другим ријечима — конституишу предикат, без кога у ствари нема реченице у њеном стандардном виду. Српски језик спада у оне словенске језике који су сачували разуђен глаголски систем. У томе систему, као што знамо, само за прошлост имамо четири глаголска облика. И ове двије чињенице могле су бити разлог за то што је српска синтаксичка наука током прве три четвртине двадесетог вијека, али у нешто мањој мјери и касније, била у знаку синтаксе глагола. Готово да и нема код нас синтаксичара из тога времена који се изучавајући српски језик није занимао синтаксом глагола.

Како је у овоме поглављу учињен покушај да се да опис значења и функционисања глаголских облика у савременом српском језику, у њему су као и у цијелој књизи, у потребној мјери уважавани сви они резултати до којих је српска синтаксичка наука дошла у двадесетом вијеку. У то се може лако увјерити свако ко се буде удубљивао у ову књигу. Наиме, познато је у нашој стручној јавности да је прекретницу у изучавању значења и функција глаголских облика у српском језику означио рад Александра Белића под насловом *О синтаксичком индикативу и релативу*. У овоме раду Белић је на основу достигнућа тадашње лингвистичке науке у Европи и на основу резултата до којих су дошли српски и хрватски синтаксичари понудио теоријске оквире за изучавање глаголског система у синтакси српског језика. Најкраће речено, та теорија се огледа у томе да се при изучавању синтаксе глаголских облика узима у обзир однос између два момента — момента говора и момента вршења радње исказане глаголом. Радња исказана глаголом припада синтаксичком индикативу ако се директно оријентише према моменту говора, ако се не оријентише директно према овоме моменту — она припада синтаксичком релативу. Овај рад је значио велики помак у синтаксичкој науци онога времена. Међутим, професор Александар Белић се није бавио функционисањем глаголских облика на основу обимнијег корпуса. Зато он и није уочио да се сва значења и функције српских глаголских облика не могу сагледати кроз њихово свођење на однос између поменута два момента (момента говора и момента вршења радње). Као посљедица тога била је честа неусаглашеност међу српским синтаксичарима у третирању појединих случајева употребе глаголских облика.

У овој синтакси глагола учињен је покушај да се опис заснује на уважавању достигнућа до којих је на овоме плану дошла синтаксичка наука, прије свега у свијету славистике — па и србистике у њој, посљедњих деценија двадесетог вијека.

* Реч на представљању књиге *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*, у Матици српској, 30. новембра 2005.

Тако се овдје у пуној мјери уважава чињеница да се у српском језику глаголским облицима саопштава о два вида радњи — како оне у објективној стварности и бивају. Наиме, као што се предмети представљају референцијално и неререференцијално, и радње или ситуације могу бити представљене као појединачне, конкретне у одређеном временској тачки, тј. референцијалне, или се представљају као неограничено мноштво, неограничено понављане или уопштене — неререференцијалне. Узимање у обзир ове чињенице омогућује поред осталог и то да се смањи број случајева гдје разни синтаксичари проучавајући синтаксу глагола дају различита виђења истих језичких датости. На ова два вида употребе глаголских облика упозорава се посљедњих деценија и на другим странама словенског свијета. Такво стање ствари у вези са функционисањем глаголских облика констатовано је у новије вријеме у нашој синтаксичкој науци. Прва је на то директно скренула пажњу проф. Милка Ивић. Аутор овога поглавља у више наврата је примјењивао овакав приступ синтакси глаголских облика у мањим и већим радовима и имао прилику да провјери његову сврсисходност. Оно што је овдје потребно макар поменути јесте то да је репертоар глаголских облика за исказивање једног и другог вида глаголских радњи у српском језику готово идентичан. Посебни су донекле избори и комбинације глаголских облика са другим члановима реченице и улога ширег контекста. О томе како функционишу глаголски облици при исказивању референцијалних и неререференцијалних радњи говори се у поглављу о синтакси глагола у овој Граматици.

У овоме опису значења и функционисања глаголских облика уважавана је и чињеница да је за српски језик карактеристично временско и модално транспоноване глаголских облика. Посебно је за српски језик карактеристично временско транспоноване у прошлост. Ту није релевантна тачка коју смо означили као моменат говора. Зато се у овоме опису синтаксе глаголских облика временске трансформације и описују изван теоријских оквира индикатива и релатива. Тиме се теорија индикатива и релатива ослобађа онога што се под њу објективно, према критеријумима саме те теорије, и не може подвести.

Поред ове двије новине у овоме опису глаголских облика унесен је и извјестан број допуна нашим знањима о синтакси појединих глаголских облика до којих је наша синтаксичка наука дошла у посљедњим деценијама двадесетог стољећа. На примјер, данас знамо да плусквамперфекат није глаголски облик у нестајању, да он има свој домен употребе, знамо да се посебно ријетко јавља плусквамперфекат од имперфективних глагола, знамо и зашто је све то тако. Знамо исто тако да је потенцијал готово једини глаголски облик који је у могућности да исказује понављане прошле радње перфективног вида. Оба ова примјера нам свједоче, између осталог, и о чињеници да не мора увијек постојати симетрија између перфективне и имперфективне форме глаголског облика.

Ова граматика није замишљена тако да даје историјат учења о појединим језичким датостима. Тако је и у поглављу о синтакси глагола изостала прича о живој дискусији која се кроз двадесети вијек водила о овој теми код нас. Такође, ни у овоме поглављу, као ни у књизи у цјелини,

није вођена полемика са претходним синтаксичарима и њиховим гледањима на поједине проблеме. Ако има помака у односу на раније наше граматике, они се заснивају на сагледавању и уважавању достигнућа до којих је дошла синтаксичка наука. А већ је речено да су у пуној мјери уважавани резултати до којих су дошли наши претходници. Тако се, на примјер, упркос чињеници да се у овој књизи теорија о синтаксичком индикативу и релативу коју је дао професор Александар Белић примењује другачије и упркос томе што је испод крила те теорије извучен опис функционисања глаголских облика при режиму временских трансформација, показало да та теорија и данас има своју научну оправданост и да, по моме мишљењу, долази до пуног изражаја.

Аутор оваквих радова увијек је у дилеми — како приступити предузетом послу, који пут да одабере. Тако се у овоме случају на једном мјесту описују сва значења и функције једног глаголског облика. А то није и једини могући избор; могло се кренути и другачије. На примјер, могао се описивати систем глаголских облика за исказивање референцијалних радњи, па систем глаголских облика за исказивање неререференцијалних радњи, затим временска транспоноване глаголских облика и на крају модална транспоноване глаголских облика.

Ниједан поступак није без извјесних недостатака. Опредјелљивање за један или други приступ увијек подразумијева и мирење са извјесним недостацима и — макар не сасвим остварену — жељу да се ти недостаци учине што је могуће мањим.

Београд

Срејшо Танасић

UDC 811.163.41'367

РАЗГОВОР О СИНТАКСИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА*

Поглавље „Комуникативне функције” у „Синтакси српског језика” методолошки представља спој синтаксе и лингвистичке прагматике.

Сваки квалитативни помак у науци подразумева не толико увођење новог материјала за истраживање, колико промену тачке посматрања која се разликује од претходне начином сагледавања целине и међусобних односа унутар ње. Увођење у лингвистику појма комуникативне ситуације шездесетих година прошлог века указало је на неопходност узимања у обзир њених конститутивних елемената: говорног лица, адресата, и вербалног деловања еквивалентног радњи за коју не постоји други начин реализације, осим речима. Такав нов приступ везују за име филозофа Оксфордске школе Џона Остина, који је први скренуо пажњу на то да се изрицањем исказа не само преноси информација, већ се остварују и

* Реч на представљању књиге *Синтакса савременога српског језика: прости реченица*, у Матици српској, 30. новембра 2005.